

CATÀLEG DEL PATRIMONI FESTIU DE CATALUNYA

Les Festes de Santa Tecla. Tarragona

Memòria documentada sobre la història, característiques actuals, elements i implantació de la
festa

1. Història de la festa

El culte a Santa Tecla es remunta al S.XI en un marc estrictament litúrgic. Però no és fins el 1321 amb l'arribada de la relíquia del braç de Santa Tecla, provinent de les terres d'Armènia, que es considera l'origen de les Festes. Per rebre la relíquia que arribà a la ciutat de Tarragona per intercessió del rei català Jaume II, s'organitza una gran processó popular i surten al carrer els primers elements del Seguici Popular. La Consueta o cerimonial de la Catedral de Tarragona del 1369 ja estableix com anual la Processó del Braç de Santa Tecla.

La transcendència popular que aquest acte tingué va portar a l'arquebisbe Pere Clasquerí, a promoure l'any 1370, Les Ordinacions de Santa Tecla, document que defineix les bases de la seqüència ritual de la festa, i en el qual s'estructuren les funcions dels poders municipal, eclesiàstic i gremial.

Amb el temps s'aniran afegint un conjunt d'elements que completaran la dimensió de la festa: bestiari fantàstic i popular, personatges bíblics, figures hagiogràfiques inanimades, representacions al·legòriques, entremesos... L'arribada del segle XVI i l'aparició dels balls parlats –alguns nous, d'altres redefinits a partir d'entremesos medievals –acabaran conformant l'estructura de la festa que en essència es mantindrà vigent i sense alteracions notables fins l'arribada del segle XIX.

Des de finals del XVIII, a més de mantenir-se els actes i elements que perviuen des de l'edat mitjana, es documenten per primer cop les colles castelleres i les activitats de les matinades, el castell de focs, el cant de goigs de la catedral, i també una figura emblemàtica en la festa: el Magí de les Timbales.

Durant el segle XIX les convulsions polítiques, militars i econòmiques que viu el país com l'enfonsament de l'Antic Règim, molt especialment la guerra del francès que delmarà la població de Tarragona o l'esperit liberalitzador, -que trencarà el poder dels gremis com a cèl·lules socio-econòmiques-, transformaran Santa Tecla. Canvien les organitzacions civils que aporten el gruix de les celebracions.

D'una banda, l'Ajuntament col·loca els seus elements definidors en el seguici popular: els gegants moros, els gegantons negritos i els nanos vells, cisellats tots per Bernat Verderol; la pirotecnia adquireix una major importància en la festa, es multipliquen les engegades de tronades. El ball de Diables surt per primer cop en actuacions independents fora del seguici, en el que es considera un precedent de l'actual correfoc.

Per altra banda, els balls experimenten un retrocés important especialment per la forta batzegada que pateixen les entitats que els havien suportat, els gremis, i per les fortes crítiques que reben dels estaments benestants.

El 1911 el papa Pius X suprimeix el caràcter festiu de la diada de la Santa, que esdevé jornada laboral, fins que el 10 de juliol de 1917 el papa Benet XV la restableix a instàncies de l'Ajuntament presidit per l'alcalde Robert Guasch i el 3 de setembre el govern espanyol accedeix a la restitució de la festivitat.

Les autoritats de la postguerra del 1936-39 eleven la festa petita de Sant Magí a la categoria de principal, relegant la de Santa Tecla a festa de segon ordre.

L'arribada dels ajuntaments democràtics ha comportat la reivindicació i restitució de les festes de Santa Tecla com la celebració gran de la ciutat de Tarragona. Algunes de les característiques actuals de les festes de Santa Tecla són la recuperació del Seguici Popular, la reinstauració de les tronades, la difusió, l'extensió i la millora del toc de la gralla i el tabal i la diversificació dels instruments tradicionals.

Les festes de Santa Tecla de Tarragona van ser declarades Festa Tradicional d'Interès Nacional segons l'Acord del Govern de la Generalitat de 6 de febrer de 1996.

2. Característiques actuals, elements i implantació de la festa

Les festes duren deu dies complets més la nit sencera del 22 al 23 de setembre. Són onze jornades repartides en deu dies, habitualment entre els dies 15 i 24 de setembre. Santa Tecla, diada central de les festes, és el 23 de setembre.

Els actes s'inicien generalment el 15 de setembre amb la Crida, invitació a la celebració de les Festes per part de l'alcalde. Els músics de la cobla de ministrers del Consell municipal surten a la balconada consistorial per anunciar la festa amb el Toc de Crida i tot seguit esclata la primera Tronada, manifestació ja documentada el 1550.

Des del segon dia de les Festes fins al darrer, surten les Matinades a trenc d'alba, amb els grallers i timbalers.

El dissabte de festes té lloc la Mostra de Folklore Viu; és un acte en el qual grups rituals festius d'altres localitats i que habitualment no actuen fora de la seva pròpia plaça, es desplacen extraordinàriament a Tarragona.

El primer diumenge de Festes, la Jornada Castellera concentra dues de les colles castelleres més importants de Catalunya, així com les dues agrupacions de la ciutat que millors construccions han bastit l'any anterior.

A primera hora de la nit del dia 18, la Moixiganga col·loca el mocador de les Festes- enlairant unes torretes- a la imatge de la patrona ubicada en el carrer de Santa Tecla.

El dia 19, les nenes i nens reproduïxen els elements identitaris del Seguici de Festa Major i els Castells, en la Santa Tecla petita.

El 20 la Catedral acull el Retaule de Santa Tecla, representació sobre la vida de la Santa.

El 21 tenen lloc el Toc de Pregó, amb els dos trompeters municipals, la Tronada del Pregó, l'Arrencada dels Gegants i la Baixada nocturna de l'Àliga, els Gegants Vells, la Mulassa i el Lleó, que són duts per ciutadans aliens a les colles i acompanyats en aquests moments per bandes de música.

El 22 és la Vigília quan entren els músics a la ciutat i surt el Seguici al complet: ball de Diables, Drac, Bou, Víbria –tots amb foc-, el Ball de Serrallonga –amb trabucs-, l'Àliga, la Mulassa, la Cucafera i el Lleó –bèsties sense foc-, el Magí de les Timbales, els Gegantons Negrits, els Gegants Moros, els Gegants Vells, els Nanos Vells, els Nanos Nous, els balls de Bastons, Pastorets, Turcs i cavallets, Patatuf, Cercolets, Gitanes, Valencians i Cossis, i les representacions al·legòriques dels Set Pecats Capitals i la Moixiganga. Autònomament el Ball de Dames i Vells representa les seves farses.

També se celebra la Revetlla: nit contínua de festa amb nombroses actuacions musicals a tota la ciutat, que acaben amb la sortida dels grallers i timbalers a l'alba en les Matinades.

El 23, durant tota la diada de Santa Tecla el Seguici acompanya la Senyera de la ciutat o, en la processó, el braç de la Santa. Al migdia es fan els castells, mentre que el cim de la jornada és l'Entrada del braç a la Catedral. Tanca el dia el castell de focs a càrrec de l'empresa

guanyadora del concurs internacional que se celebra a la ciutat cada primera setmana completa de juliol.

El 24 –la Mercè- els castellers pugen i baixen els vint graons de l'escalinata de la seu amb un pilar de quatre pisos i intenten arribar fins al llunyà ajuntament. A la nit el Correfoc aplega una selecció dels millors balls de diables i bestiari del país i és tancat amb la traca i el Glòria a Santa Tecla.

Els elements propis del Seguici són:

-Entremesos

St. Miquel i Diables: Conegut popularment com el ball de Diables. És l'element que actualment obre el Seguici Popular. La primera documentació que es té és de l'any 1387 quan el Consell Municipal compra un vestit de diable pel Seguici, però és el 1426 quan apareixen les primeres referències de l'entremès. El 1436 es compta amb la documentació de l'ús de focs pirotècnics. Aquest element festiu és portat entre el 1514 i el 1804 pel Gremi de Sant Miquel dels Teixidors de Lli. Durant el segle XIX passa successivament a mans del Gremi de Boters, i de les societats L'Artesana i El Ateneo Tarraconense. La interrupció més llarga ha estat de vint anys en el segle XX. La darrera recuperació és del 1984.

Cada diable porta una maça des d'on dispara les carretilles i els sortidors. El Llucifer i la Diablessa porten ceptrots: el de Llucifer és un gran moixó, i el de la Diablessa són dues banyes de cabra amb serps, ambdós sobrecaixes de ferro trapeziodals.

Gegantons Negritos, Gegants Moros i Gegants Vells: la primera referència que es té d'un gegant a Tarragona es remunta al 1425. Aquestes figures apareixen en la festa de manera continuada fins a l'actualitat. Des del 1514 fins al 1804 van anar a càrrec del Gremi de Sant Josep dels fusters. Posteriorment, en el mateix segle XIX van passar a mans de l'Ajuntament. Actualment el Seguici Popular compta amb la participació de tres parelles de gegants acompanyades musicalment de gralles i timbals:

Els **Negritos**, estan construïts amb fibra de vidre, a partir de les antigues peces en talla de fusta. El "Negrito" és un gegant de mig cos; llueix un vestit blanc i porta un rotlló de paper a la mà dreta com a símbol de la inscripció al registre civil o el dret de ciutadania. La "Negrita" llueix un vestit de ratlles vermelles i blanques amb el lloro característic també a la mà dreta. El gegantó va ser cisellat el 1856, i la geganta el 1859. El seu autor fou l'escultor Bernat Verderol.

Els gegants **Moros**, estan construïts amb fibra de vidre, a partir de les antigues peces de 1851. Llueixen vestits, ell blau i ella verdós, tots coberts de brodats i passamaneria. El gegant porta l'escut de la ciutat a la mà dreta i ella un ram de flors a l'esquerra. També són obra de Bernat Verderol.

Els gegants **Vells** daten de 1825 són les peces més antigues que surten al Seguici Popular. Surten des de 1825 a 1851, i es reincorporen el 1904. Cisellats en cartró-pedra, ell porta una porra a la mà dreta, senyal d'antiguitat i ella un ram de flors a la mateixa mà. Són obra d'Antoni Verdguer.

Turcs i cavallets: Els cavallets, actualment de fibra de vidre, daten de 1383. Al segle següent -1436- ja s'enfronten amb els Turcs i surten fins el 1804. Van estar a càrrec del Gremi de Sant Llorenç dels Pagesos. La guerra del francès i el nou règim decreten l'abolició

dels gremis i amb ell la supressió d'aquest entremès. Es recupera l'any 1990 i ballen al so de les dolçaines i timbals.

Nanos Vells: Conjunt de tretze testes construïdes actualment en fibra. Els originals són del segle XIX, concretament de 1865, tot i que es tenen notícies de capgrossos des del 1844 i des d'aleshores han sortit ininterrompudament. Representen la variada tipologia de la societat tarragonina del vuit-cents. Cada capgròs va vestit d'acord amb el vestuari propi del personatge que representa. Són obra de Bernat Verderol.

Nanos Nous: N'hi ha tres parelles. La datada el 1965 representa una parella de pescadors del barri del Serrallo, la del 1986 són els representants del club esportiu Gimnàstic i foren estrenats en motiu del centenari de l'entitat, i els Nanos de 1990 van ser una donació de la Colla Xiquets de Tarragona amb motiu dels vint anys de la fundació de l'entitat. Grups de gralles i timbals acompanyen tant els Nanos Nous com els Vells en el seu recorregut.

-Bestiari

Drac de Sant Roc: carcassa zoomòrfica amb un cap, dues ales i una llarga cua. Se'n té referència per primera vegada l'any 1426 i pertany al grup de bèsties del segle XV que no va aconseguir traspasar la greu crisi que va patir la ciutat a finals de la centúria. Es va recuperar el 1985. Dansa amb la música dels tabals.

Bou: es creu que el Bou del Seguici té el seu origen en la representació del Naixement de Jesucrist. Pertany a les bèsties que només van sortir al segle XV. Recuperat el 1992 per iniciativa veïnal. Originàriament no portava pirotècnia, sinó que era una bèstia pacífica.

Víbria: element de nova creació, data de 1993. La Víbria tarragonina barreja els pits i el ventre de dona totalment visibles, amb el cap, el bec i les potes d'àliga, i la cua de drac.

Àliga: senyal de distinció de la ciutat. La primera notícia que se'n té és de 1531 quan era portada per la Confraria de Sant Eloi dels ferrers i argenters. Va sortir a càrrec d'aquest gremi fins al 1804. Perviu fins el 1851 i és recuperada el 1986 per iniciativa del Ball de Diables de Tarragona. És la imatge d'una àliga daurada, cisellada en llautó sobre estructura de ferro, amb les ales desplegadas. Una banda de música l'acompanya en tot el seu recorregut.

Mulassa: algunes fonts atorguen a l'entremès de Betlem al 1442-43 la primera referència històrica. Posteriorment reapareix al segle XVIII –entre 1734 i 1772-. El 1734 l'Ajuntament encarrega la construcció de la Mulassa com a bèstia autònoma, però es malmet degut al foc que dispara. Deixa de sortir el 1772 i es recupera el 1988 canviant la seva ferotgia primigènia per una simpatia extremada. És una mula de grans dimensions coberta de roba verda amb l'escut de Tarragona brodat i balla i es mou al so de les gralles i timbals.

Cucafera: tot i que també simbolitza les forces del mal com el Drac, els Diables o la Víbria, en el seu cas no va lligada a la pirotècnia. El 1381 Tarragona gaudeix de la Cucafera de Montblanc i dos anys més tard ja està documentada la Cuca del gremi de pellissers. Pertany a les bèsties que no van passar del segle XV i es va recuperar el 1991. És una estructura metàl·lica coberta de cuir amb cua i amb un cap extensible. Una cobla de ministrers l'acompanya en el seu desplaçament.

Lleó: Se'n té la primera documentació el 1424 i va ser recuperat el 1993. Pertany a les bèsties que no van passar del segle XV. És de grans dimensions i no porta foc. Junt amb l'Àliga actua com a icona distintiva de la ciutat i actua al ritme d'una banda de música.

-Balls o Danses

Ball de bastons: Els balladors porten bastons a les mans; el personatge del macer du una maça de grans dimensions i el diable burlesc una forca. El ball s'executa seguint els acords de la flauta. Les primeres notícies que es tenen del ball daten de 1653. Des de 1841 fins a l'actualitat el ball ha gaudit d'una extraordinària continuïtat. A partir de la desorganització puntual del Ball de bastons de Tarragona, el 1975 s'organitza el grup del Ball de Bastons de l'Esbart Santa Tecla que supleix en aquell moment l'absència del primer.

Ball de Pastorets: La primera referència documentada és del 1692 quan ja es constata que és un ball parlat. El període de màxima continuïtat del ball està comprès entre el 1877 i el 1929. Es recupera l'any 1990.

Ball del Patatuf: actualment és el ball infantil del Seguici. És una dansa senzilla i sembla que el picament de mans amb tres cops seguits que efectuen els balladors va originar, onomatopeïcament, el nom del ball. Es va recuperar el 1980 i es balla al so característic de les gralles. És una dansa documentada en el Carnaval del segle XIX, ja que el 1878 ja se la situava entre els balls antics propis d'aquesta celebració, i traslladada el 1980 del Carnaval a la festa major.

Ball dels Cercolets: La dansa està documentada al 1577 i té continuïtat fins el 1891. La major part d'aquest període -fins el 1804- anà a càrrec del Gremi de Sant Marc dels sabaters. Durant el segle XX té actuacions esporàdiques i es recupera plenament al 1985.

Ball de Gitanes: Documentada la seva continuïtat des del 1577 fins el 1877. La major part d'aquest període - fins el 1804 – anà a càrrec del Gremi de mestres de cases. Durant el segle XX té actuacions esporàdiques i és el 1985 quan es recupera totalment junt amb el ball de Cercolets. Ambdues danses es ballen acompanyades de gralles i timbals.

Ball de Valencians: Es considera un dels orígens dels castellers. S'executa des de 1687 fins al 1862 però desapareix donant pas a formacions castelleres que eleven torres de més altura, tornant-se a recuperar el 1997. Balla al so del sac de gemecs, flabiol, tamborí, tarota i violí.

Ball de Cossis: Aquest ball (anomenat antigament Cossis i Prims) era ballat pel gremi de corders i se'n coneixia la seva existència des del 1403 fins al 1804. Els personatges duen un barret característic en forma de cossi. Ballen al so d'una cobla de tres quartans. El ball es va recuperar el 2004.

-Representacions al·legòriques

Moixiganga: originària del segle XVIII, amb notícies concretes des del 1775, roman en actiu fins a finals del segle XIX, essent recollida a través de testimonis vius el 1924 que la recorden en l'Entrada del Braç de Santa Tecla amb les seves atxes enceses sobre les torres. Es recupera l'any 2000. Representa la Passió de Crist mitjançant dotze figures plàstiques. Les gralles i timbals són l'instrument propi d'aquesta dansa.

Set pecats capitals: El vestuari inspirat en monuments locals (Catedral i Pont del Diable) intenta donar vida a les pedres. Cal destacar els brodats dels símbols que representen els Pecats i les Virtuts, així com les màscares dels seus balladors. La primera referència datada és de 1407 i pertany als elements festius que no van passar del segle XV. Una cobla de ministrers acompanya aquesta representació recuperada el 2003.

-Balls parlats

Ball de Joan de Serrallonga: representa la colla del mític bandoler català del segle XVII Joan Sala, àlies Serrallonga. La primera referència a la ciutat de Tarragona és del 1854, quan l'Alcaldia intercedeix davant el governador militar espanyol per a la cessió d'armes. Des del 1714 s'havia prohibit la tinença d'armes als catalans que no ocupaven càrrecs en l'administració borbònica . Durant tota la segona meitat del segle XIX, aquest ball fou perseguit i el 1886 es prohibí. Una cobla de tres quartans acompanya el ball recuperat el 1987.

Ball de Dames i vells: Els homes llueixen barrets, jaquetes i pantalons inspirats en la indumentària de principis del segle XIX; les dones vestits exuberants; l'alcalde, el rector i el guàrdia civil els respectius atributs i indumentària. Representen uns marits vells que s'enfronten a les seves esposes joves; la trifulga motiva la intervenció de les autoritats i constitueix la sàtira als poder establerts.

El violí i el bombo són els instruments inicialment característics d'aquest ball, al qual s'afegeixen d'altres com l'acordió, el banjo o la caixa. S'ha executat des del 1514 fins el 1804 per part del Gremi dels Bastaixos, i posteriorment per colles autònomes fins que fou prohibit el 1948. Recuperat el 1981.

-Castells

Els castells: comencen a estructurar-se com a tals a finals del segle XVIII i començament del XIX. Concretament l'any 1802 es té constància a Tarragona del primer castell de set pisos a tot Catalunya. Des d'aleshores han tingut una presència festiva gairebé ininterrompuda, a excepció del període 1913 i 1921 quan la supressió de la celebració o bé la seva davallada particular els apartà de les celebracions de Santa Tecla. És l'element més modern dels que configuren el Seguici.

La Baixada dels pilars: els castellers pugen i baixen els vint graons de l'escalinata de la seu amb un pilar de quatre pisos i intenten arribar fins a l' ajuntament, ubicat a la plaça de la Font.

-Les formacions musicals protocol·làries

La cobla de ministrers del Consell municipal: Està documentada el 1383 i la seva formació originària, encara mantinguda avui, és: una cornamusa, una tarota, dues trompes o metalls i un tabaler. Realitza el **toc de Crida** el primer dia de les Festes des del balcó de l'Ajuntament, a la plaça de la Font.

Els trompeters municipals: La formació sorgeix a partir de l'anterior. Integrada per dues trompetes, realitzen el Toc de Pregó la tarda del dia 21 des del balcó de l'Ajuntament, a la plaça de la Font, i també el matí del dia 23 des de les escales de la catedral per saludar la Senyera de la ciutat en la seva anada a ofici.

El Magí de les Timbales: És l'únic timbaler supervivent dels tres jocs de timbalers del municipi que, juntament amb els trompeters, anaven a cavall anunciant la festa.

La primera notícia d'un timbaler municipal és del 1383, integrat en la cobla de ministrers del Consell Municipal. Des del 1514 almenys aquest timbaler a cavall participa en el Seguici. És el 1775 quan es té notícia concreta de les timbales passen a encapçalar el Seguici, tot i que antigament ja precedien les autoritats junt amb els trompeters municipals. No és fins la segona dècada del XIX que aquest personatge rep el nom de Magí ja que qui representava aquest paper s'anomenava així. Actualment aquest personatge llueix una dalmàtica amb l'escut de la ciutat i un barret amb una ploma.

-Les manifestacions pirotècniques

Les Tronades: Es tracta de la successió d'esclats de morters pirotècnics que marquen tant l'obertura de la celebració com l'entrada en el cor de la festa. Estan documentades el 1550. Actualment se'n disparen dues a la plaça de la Font: la de la Crida, el primer dia de les Festes, i la del Pregó, el dia 21.

Les Entrades: Es tracta de les pràctiques pirotècniques que anuncien l'arribada de la Senyera de la ciutat portada per la corporació municipal a la catedral el matí del dia 23 de setembre, i la relíquia del braç de Santa Tecla la tarda del 23, un cop acabada la processó. Daten del segle XIX. L'entrada de la senyera és de caràcter diürn i es basa en el disparament aeri de trons.

L'entrada del braç és de caràcter nocturn i es basa en el disparament aeri i terrestre de focs de colors acompanyats de trons..

El castell de focs: Tarragona ja compta amb fabricació de "voladors de foc grec" per part del gremi dels adroguers i els especiers l'any 1383, fet que testimonia l'incipient realització del castell de focs. Actualment es dispara la nit del 23 de setembre des de la Punta del Miracle.

La traca amb el Glòria a Santa Tecla: Es tracta d'una successió de trons lligats d'una metxa i sostinguts per una corda alçada. Acaba en un crescendo final i amb el cartell pirotècnic del Glòria a Santa Tecla. Va ser introduïda, procedent del País Valencià, a principis del segle XX. Es dispara la nit del dia 24 a la Rambla Nova.

-Les campanes de la catedral i els seus tocs festius.

El conjunt de campanes de la catedral de Tarragona és un dels més importants d'Europa, amb campanes de gran antiguitat. En les Festes de Santa Tecla s'utilitzen les dotze campanes anomenades litúrgiques. D'aquestes, les dues més antigues són la Fructuosa de l'any 1313., la Maria Assumpta del 1314, i la Clàssica Rocabertina també del segle XIV. Les dues primeres ja van tocar-se en la rebuda del braç de Santa Tecla el 1321. Les altres campanes litúrgiques són la Vedada (1728, la Prima (1753), la Maria Bàrbara (1772), la Tecla (1777), l'altra Prima (1859), la Sorda (1867), la Clàssica (1867), la Miserere (1892), i l'altra Sorda (1905).

Els tocs propis de les Festes de Santa Tecla són: toc de vigília de gran festa, toc de vespres, toc de prima de festa i toc de processó solemne o repic general.

Barcelona, 1 de març de 2010

BIBLIOGRAFIA.-

Per a l'elaboració d'aquesta memòria s'ha utilitzat la següent informació:

- Bertrán Luengo, Jordi. *El ciclo del Corpus als Països Catalans: pervivència de la teatralitat medieval* . Tesi doctoral realitzada sota la direcció científica del Doctor Francesc Massip Bonet, professor del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili.
- Bertran, Jordi; López-Monné, Rafael; Grau Elias Oriol. *Santa Tecla. Les festes de Santa Tecla: identitats tarragonines*. 2004,Arola Editors.
- Audí Pere; Callao, Manel; Macías Joan Ramon. *Jove Tarragona. 25 anys amunt*. Cossetània edicions i Jove Tarragona.
- Badia Marta; Cornadó Josep; Elias Gerard. *Santa Tecla a les escoles*, (volums 1,2 i 3). Tarragona 2005. Ajuntament de Tarragona.